

Frangolis S. Frangos: PONTOS BÖLGESİNDE GERÇEKLESEN İSLÂMLAŞTIRMA FAALİYETLERİ

Posted on 11/12/2017

Pontos bölgesinde gerçekleşen İslâmlaştırma girişimleri onlara karşı bir cevap olarak aynı bölgede ortaya çıkan Gizli Hristiyanlık akımı ile birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bölgedeki kitlelerin toplu olarak gizli Hristiyanlık akımına yönelmesinin başlıca nedenlerini devletin takip etmiş olduğu ve çoğu kere şiddet kullanımına başvurduğu zoraki İslâmlaştırma gayretlerinde aramak gerekir. Anlaşılacağı gibi, gizli Hristiyanlık Pontos bölgesindeki Türk hakimiyetinin tüm zaman dilimlerinde değil de sadece İslâmlaştırma girişimlerinin ve şiddetinin en yoğun olduğu dönemlerde aranması gerekir.

Türk İşgalini takip eden dönemde, Pontos bölgesinde yaşayan Helenlerin büyük kısmı kendilerini bekleyen tehditlerden dolayı yüzeysel olarak inanmadıkları bir dini kabul etmiş ve sahte isim kullanmaya başlamıştır. Türklerin takip ettikleri metodlar yerel nüfusu sahil kesimlerini terk ederek iç ve dağlık kesimlere göç etmek zorunda bırakmış ve gittikleri yeni bölgelerde Helenler Eskikıran Dumanlı, Uğurtaş gibi yeni yerleşim birimleri kurmuş yada mevcut yerleşim birimlerini geliştirmiştir. Gizli Hristiyanların bir bölümüne bu alanlarda rastlanmaktadır. Bu bölgenin Kromiotes ya da Kromlides olarak da anılan sakinleri İslam dinini sadece yüzeysel olarak kabul etmiş ve manevi olarak Hristiyanlığa sadık kalmıştır.

Gizli Hristiyanlar sahip oldukları bu çifte kimlikle bölgelerindeki Hristiyanların koruyuculuğunu üstlenmiştir. Türkler bu bölgede madenlerin bulunduğu köylerin ve civarlarındaki diğer yerleşim bölgelerinin ve dağlık alanların yönetimini çıkardıkları fermanlarla aslında Gizli Hristiyan olan madenlerin yöneticilerine bırakmıştır.

Özellikle, yukarıda andığım ve yarı bağımsız bir statüye sahip olan Eskikıran yöresi,

kovalanmakta olan Hristiyanların sığınağı haline gelmişti. Zamanla yeni kurulan bu yerleşim yerlerinin nüfusu gözle görülür bir büyüme kaydetmiştir. Bölgenin sakinleri ellerindeki toprak parçalarını doğru şekilde işlemesini bilip bundan gelir elde etmekteydi. Bu imtiyazlar 1829 senesinde gerçekleşen Rus-Türk savaşından sonra maden işletmeleri kapatılmasıyla kaldırılmıştır. Bu gelişmeden sonra yaklaşık 2000 aile bölgeyi terk edip Rusya'ya göç etti.

İç kesimlerin aksine, Pontos bölgesinin sahil şeridinde ve Trabzon civarındaki bölgelerde İslâmlaştırma girişimleri büyük boyutlar almıştı. Helenlerin bir kısmı korkudan, bir kısmı taciz kaldıkları şiddetten, bir kısmı gereksinimleri yüzünden ve bir kısmı da kendi sahsi çıkarları sonucu din değiştirip Müslümanlığı kabul etmekteydi. Pontos bölgesi 1461 senesinde maruz kaldığı Türk işgalinden sonra yeniçeriler ve azaplar tarafından iskan edilmediğinden bölgedeki Müslümanların Hristiyan kökenli oldukları kesindir.

PONTOS bölgesinde İslâmlaştırma girişimleri ve yerel nüfusa karşı yapılan baskılar 17inci yüzyılın ikinci yarısında zirveye ulaşır. Bab-ı Ali'nin kendi yolladığı derebeylerini ve onların keyfi tutumlarını kontrol etme konusundaki yetersizliği nedeniyle yerel nüfus sınır tanımayan baskılarına maruz kalmıştır. Tabii Pontos bölgesindeki durum Ünye civarlarına kadar ulaşan Lazların akınları ve yağmalama faaliyetleri ve Çerkez kökenli korsanların sahil bölgelerine saldırıları ve bölgedeki Hristiyan halkı köle olarak alıkoymaları sonucu daha da kötüye gitmiştir.

Bölgeyi 1682 senesinde ziyaret eden Kutsal Şehir Jerusalem (İKudüsJ'in Patriği Dositheos'un tanık olduğu husus, İslâmlaştırma faaliyetlerinin yerel nüfusun asimilasyonuna büyük katkıda bulunduğudur. Patrik hazretlerinin dile getirdiği gibi, bölgenin önemli bir Helen kenti olan ve antik Milet'lilerin kurmuş oldukları Samsun'da (Amisos) artık tek bir Hristiyan'a dahi rastlanmamaktadır! Onun deyimiyle Niksar'da, Çarşamba nehri havzasında ve Trabzon'un doğusunda bulunan Sürmene bölgesi civarından Çoruh nehri'ne kadar olan geniş bir alanda benzer bir duruma rastlanmakta ve bu geniş bölgede dinlerini ısrarla koruyan az sayıda kadın ve ihtiyardan başka Hristiyana rastlanmamaktadır.

Samsun'dan Tiflis'e kadar olan geniş bir bölgedir Hristiyan nüfus sadece küçük adacıklardan ibaretti. Trabzon kentini dışarıda bıkarlığımızda koca vilayette sadece Samsun civarında tek bir Hristiyan köyü kalmış ve az sayıda Hristiyan'a Amasya Ünye, Giresun ve Tirebolu'da rastlanmaktaydı. Tirebolu kentinin kalesinde ise o dönemde (1681) halen faal olan MERYEM ANA kilisesi bulunmaktaydı.

Hristiyan nüfusa daha yoğun olarak Sümela Manastırı civarında rastlanmaktaydı. Trabzon'un 1461 senesinde düşüşünden sonra dağlık alanlarda kurulan yerleşim birimleri, 17inci yüzyılda takip eden baskılar sonucu daha da güçlenmiş ve tarihi Manastır civarındaki ve (Kani) nehrine kadar ulaşan geniş bir alan tamamen Hristiyan nüfusun yaşadığı bir bölgeye dönüşmüştü. Doğu istikametine devam eden seyahati esnasında, Patrik hazretleri Erzurum kenti ve civarında ve Tiflis bölgesinde maruz kaldıkları Papalık ve Katolik kilisesinin propagandasına direnen yoğun ve güçlü bir Ortodoks nüfusa rastladı.

İslâmlaştırma girişimleri Trabzon kentini de unutmadı. 1674senesinde metropolitliğinin merkez kilisesi olan Ayios Filippos Türkler tarafından işgal edilip camiye dönüştürüldü. O dönemde yazılıp Vazelona manastırında saklanan bir halk türküsünde, kilisenin işgalinin zor kullanılarak gerçekleştiği ve civar bölgeyi keder ve yasa boğduğu dile getirilmektedir. Bir kaç sene öncesinde, 1670 senesinde, Trabzon kentinin diğer büyük kilisesi olan Aya Sofya camiye çevrildiğinde, bölgenin güçlü beyi olan Ömer Paşa Uzuncuoğlu'nun da baskıları sonucu, bölgede yaşayan yaklaşık 8000 Hristiyan aile kenti ve civar köyleri terk etmek zorunda kaldı. Bu insanlar Trabzon'un batısında yer alan dağlık Tonya bölgesine sığındı. Kısa bir süre sonra sığındıkları bölgede topyekün İslamlaşmak zorunda kalan bu insanlar «PONTİAKA» denilen kendi yerel Helen lehçelerini korumasını başarıp günümüze kadar örf ve adetlerini muhafaza etmiştir.

Aynı dönem içinde, Trabzon'un doğusundaki Of ve Rize bölgesindeki Hristiyanlarda Laz komşularının baskısı altında dillerini korumasını becererek İslâmlaştılar. İslamlaşmayı kabul etmeyenler bölgeyi terk edip Kırım, Ege ve Eflak- Boğdan civarına göç etti. Bu İslâmlaştırma

girişimlerinden sonra bölgenin batı kısmında din değişimi topyekün bir biçimde gerçekleşmiş ve ortaya çıkan durum 19uncu yüzyılın ortalarına kadar sabit bir biçimde devam etmiştir.

Sinop ve oranın doğusunda yer alan Tirebolu, Giresun, Ünye, Samsun bölgelerinin hem sahil hem de dağlık kesimlerinde bıraktıkları mezarlıklar dışında Hristiyanların izine rastlanmamaktaydı. Daha Batıda, İnebolu ve Ereğli’de çok az sayıda Hristiyan’a rastlanılmaktaydı. Bu yüzden Ortodoks kilisesinin idari yapısında bir sıra düzenlemeye gidilmiştir: Amasra piskoposluğu tarihe karışmış, Çankırı piskoposluğu Niksar’la ve Giresun piskoposluğu da Trabzon’la birleşmiştir. Trabzon’un sayıları 18’e varan diğer piskoposlukları tek tek kaybolmuştur. Sonuç olarak bölgede kalan piskoposluklar da varlıklarını (Kani) nehrinden göç edip bölgeye varan Hristiyanlara borçludur.

Tabi tutuldukları baskıların ve zoraki İslamlaştırmaların sonucu olarak, özellikle 17nci yüzyılda, Gizli Hristiyanlık akımı bir kurtuluş ümidi olarak Pontos bölgesinde ortaya çıkmış, ve Helen milletinin devamını sağlayacak önemli bir unsur teşkil etmiştir. Gizli Hristiyanlık, zamanla Osmanlı devletinin siyasi ve dini otoritelerine karşı direnişin sembolü olmuş ve İslamlaşma tehdidi altındakilere sığınak teşkil etmiştir.

Yukarıda dile getirdiklerim, gizli Hristiyanların bir kısmının İslâmlaşmadığı anlamına gelmez. Aksine, Gizli Hristiyanların önemli bir bölümü zamanaşımının sonucu olarak İslamı kabul etmiştir. Bu topluluklar, ölüm tehdidi altında olduklarından, Hristiyan dinlerini gizli tutmak mecburiyetindeydiler. Her daim gizli Hristiyanlık manevi açıdan bir kurtuluş sığınağı olarak var olmuş ve Helen milletinin yok olma tehdidine karşı dini ve ırksal bir savunma mekanizmasını oluşturmuştur.

Kaynak: Hangi Türkiye, Hangi Türkler, Atina 2012

Yayına Hazırlayan: S. Çetinoğlu

